

דף לב ע"א

שמרגיש ורם לבבך. וזהו נסיון העושר, שהרגשת השלטון כובשת אותך.

ושמעתי שיש כאן ג' משלים כנגד ג' עברות. רציחה כנגד אין ארי נוהם, גילוי עריות כנגד מה יעשה אותו הבן ולא יחטא. ועבודה זרה, כנגד משל הכרשינים שהיו מפטמים את הבהמות בכרשינים שעבדו להם עבודה זרה.

מי גרם לך שתהא מבעטת כי אלא כרשינים שהאכלתיך

ביאור משל הכרשינים. כרשינים מאכילים את השוורים שצריכים לחרוש בכח, אך הפרות שאינן אלא לחלב אינן צריכות כרשינים. ומי שמאכיל את הפרות כרשינים, גורם לפרה שתהא מבעטת בו כמו שור. מחמת שלפרה יש כעת כח מיותר והיא מרגישה רצון עז לנצל את הכח שיש לה. כך לגבי הכסף, אדם שיש לו הרבה כסף, איננו מסוגל כמעט לחיות לפי צרכו, והוא נושא את עיניו לכבוש פסגות ולהוסיף עושר על עשרו.

משל לאדם שהיה לו בן וכמה יעשה אותו הבן שלא יחטא
במשל נמצאו כל האמצעים המסייעים אותו לחטוא. ובשונה מן המשלים הראשונים, מדובר על בן אדם, אלא שיש מצב שהוא כמו בהמה. שהרי ארי נוהם כי כך טבעו, וכן בהמה שאוכלת כרשינים זהו טבעה לבעוט. וכאן קמ"ל שגם לאדם כמעט ואין בחירה, כאשר הוא מגיע לידי מצב כזה.

מלי כריסיה זני בישי

כל זמן שהאדם חסר אינו הולך אחר תאוות, שהחסרון גורם לו לרדוף אחר אמצעים להשלים את חסרונו, אך מי ששבע, מחפש אחר גירויים אחרים, ומגיע לידי חטא. נתאר לעצמנו כיצד היה נראה העולם, אם לכל האנשים היה אוכל כדי סיפוקם בלא לעבוד קשה.

מנין שחזר הקב"ה והודה

צריך ביאור מדוע לא הודה לו ה' מיד, והמתין עד ספר הושע להודות על טענת משה.

משל לאוהבו של מלך וכי

נראה בעומק המשל, שהמלך באמת אינו רוצה להרוג את בנו, אלא שלפי חוקי הממלכה כך הוא עונשו של הבן. ולכך אומר המלך לאוהבו ברמיזה עבה, שבידו להצילו, ולא זו בלבד אלא שהוא מעונין להצילו.

חולין הוא לך מעשות כדבר כדבר הזה

צריך ביאור מהו חולין דקאמר. ונראה דמה שנאמר אתה קדוש הוא שאין הקב"ה משועבד למערכות הטבע. וממילא זהו הפשט שחולין הוא לך מעשות כדבר הזה. ומכאן יש להבין שאם זהו חולין שמע מינה שאתה קדוש מתפרש שאינך פועל לפי מערכת הטבע והמשפט אלא מעל הטבע והמשפט.

יאמרו תשש כוחו כנקבה – יאמרו ... כנגד שלושים ואחד

מלכים אינו יכול לעמוד

ענין תשישות הכח צריך ביאור, וכן העמידה בפני שלושים מלכים. שהרי פשוט שהוא הבורא, והיאך אינו יכול לעמוד בפני שלושים מלכים.

ונראה שאמות העולם יאמרו, שהנהגת העולם נמסרה למזלות, ופעמים שמזל של אומה מסוימת תקיף יותר, אך כנגד שלושים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד.

אלמלא שלוש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל

נראה שבא ללמדנו ברמז את דרכי העבודה עם יצר הרע. [א] בהסתכלות פשוטה אדם לא רואה את יצר הרע כרע גמור, אלא ככוחות עוורים, המושכים את האדם, להנאות, ולא דוקא לעבור עבירות, אלא לאהוב את הערב לשעתו. וכאן מעורר אותנו רבי חמא ואומר שיצר הרע נקרא רע. וצריך לטפל בו כמו שמטפלים בדבר רע. לא רק לכוון אותו אלא להיות מודע שבתוכו יש רע. וכידוע מה שאומרים שהיצר הרע הוא גם רע רוחני כמעשה דעמרם חסידא, וגם רע טבעי.

[ב] הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי ישראל – שרק ביד ה' לתקן את יצר הרע, והכוון הוא לא להלחם בו, אלא לכוון אתו כחומר ביד היוצר. כלומר הרע הזה, יכול להיות טוב אם משתמשים בו כראוי. כלומר לא לבטל אותו לגמרי, ולא לתת לו להשתחרר.

[ג] והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. הינו דבר ראשון צריך להתפלל ולהתאמץ שה' יסיר מאתנו את האטימות שיש לנו לגבי כל דבר שבקדושה. שלבנו לב אבן. [ד] ואת רוחי אתן בקרבכם – לאחר מכן מנצחים את היצר הרע על ידי שה' נותן את רוחו בתוכנו. כמו שנאמר "רוחי אשר עליך".

אלפין עיינין

החילוף שבין אלף לעין הוא משום צורת ההיגוי הדומה, וכן יש הרבה שאצלם אין הבדל בין א' לע'. וכן איתא בגמ' בשבת קג: שמי שכתב ספר תורה והיפך א' לע' פסול. ושמע מינה שהיה מקום לומר שכיון שהמשמעות דומה, שמא יהיה כשר בדיעבד.

ויש דוגמאות רבות לכך שהע' מוסיפה תוקף לא'. כגון הודאה, שהיא מיועדת למלוה, והודעה שמיועדת לרבים. ונרחיב בזה בס"ד לקמן בדף נד בביאור שאלת הגמ' "גחלים אוממות או עוממות".

ויתפלל משה אל ה', אל תקרי אל ה', אלא על ה'. וצריך עיון, הרי אדברה כתוב להיפך. ונראה שבכל מקום שנאמר ויתפלל משה אל ה' תוכן התפילה מוזכר קודם. וכאן נאמר ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש, ולא נאמר על מה התפלל.

מתוך כסף וזהב שהרבית להם עד שאמרו די – הערות לעיון

[א] פלא הוא, דהיכן מצינו שאדם אומר "די" לכסף ולזהב. [ב] צריך ביאור, כיצד יתכן לתלות את עשיית העגל בעובדת ריבוי הכסף וזהב, הרי הטעם שעשו את העגל הוא משום שסברו שמשה רבינו מת, ובחטא העגל רב הנסתר על הגלוי. וריבוי הזהב לא היה אלא אמצעי להשתמש בו כשרצו לעשות את העגל.

[ג] עוד צריך עיון, הרי בפרשת העגל מבואר שהזהב לא הגיע מן האוצרות, אלא מן הנזמים שהיו באזניהם, ואם כן אין זה נובע מן הריבוי של הזהב.

[ד] למה הוזכר הכסף הרי החטא היה בזהב בלבד ולא בכסף. וכמו כן יש להעיר על הפסוק **וכסף** הרביתי לה **וזהב** עשו לבעל.

אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר

אין הפשט בדוקא שהבשר יותר טעים, אלא משום שהבשר נותן תחושה של שלטון על שאר החיות, שאוכל את בשרם. וכמו כן כאשר לאדם יש כסף רב זה נותן לו הרגשת שלטון עד כדי

דף לב ע"ב

היא משום איכותה של התפילה ולא משום המעשים טובים. ומכאן יש להתעורר להתחזק באיכות התפילה וצורתה, משום שזהו הכח העיקרי לקבלתה.

גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו

נראה שבא לומר שלענין קבלת התפילה, אף שמצינו שתענית וצדקה מועילים לתפילה, אך התענית גדולה יותר מן הצדקה,

גדולה תפילה יותר ממעשים טובים

עיון תוס' וצריך ביאור מאי קמ"ל שגדולה תפילה יותר ממעשים טובים וכי סלקא דעתין שבלא תפילה יקבל אדם איזה דבר. ונראה לומר שבאמת ודאי שצריך תפילה, אך עדין יש לדון בזכות מה מתקבלת התפילה, האם משום היותו בעל מעשים או משום שהתפלל כראוי. ועל זה אמר שעיקר קבלת התפילה

משום שזהו הכנעת גופו, וזה הכנעת ממונו. וגופו של האדם קרוב לעצמו יותר מאשר ממונו, וכל אשר לו יתן בשביל שלא יתענה. ואף שלכאורה צדקה היא מצווה ותענית אינו מקיים בה מצווה. חידש לנו ר' אלעזר שענין נתינת הצדקה לפני התפילה איננו משום קיום המצווה אלא ביטול רשותו הממונית לפני ה' ועל זה הוסיף שתענית עדיפה.

גדולה תפילה יותר מן הקרבנות

הנה הקרבנות עניינם הוא ביטול האדם לבוראו עד כדי מסירת נפשו אליו. והנה מצינו לשונות רבים בתפילה, ואחד מהם הוא "פרישת כפים" ויש לעמוד על טיבה של פרישה זו. ונראה שפרישת ידים אל ה' היא הכרזה של ביטול כח הידים ומסירתם לה'. שהפורש את ידיו למעלה מכריז כביכול שאין לו יכולת לעשות מאומה. ובזה אמר שכאשר פורשים את הידים בתפילה לפני ה' יש בו בחינה של ריזיו שהיא למעלה מן הקרבנות. ולמדנו מזה שאופן התפילה צריך להיות לא רק שה' יעזור לנו, אלא לבטל את כל הדברים שאנו נשענים עליהם ולהכיר במציאות שכל הכוחות אין להם קיום אמת, מלבד אמיתותו יתברך.

ועוד למדנו מזה שפרישת הידים בתפילה נחשבת כתפילה שהקב"ה רואה בעינים, שעל זה אמר אעלים עיני מכם. ויתכן שזהו הטעם שצריך ליטול ידים לתפילה, משום שכביכול מתפללים עם הידים, שהרי מקור דין נטילת ידים לתפילה הוא מכהן שמקדש ידיו לעבודה, והרי עובד עם הידים.

כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו

הנה יש להעיר, שדין זה אינו דרשה גמורה לדעת כמה ראשונים, ואם כן ודאי שהסתבר לחכמים לומר כן, ואף אם אינה דרשה גמורה אסמכו אקרא. אך אם כן צריך להבין את טעם הדבר מדוע באמת הפקיעו ממנו את מצות ברכת כהנים.

והנה דעת המרדכי שפסול זה נאמר ברוצח במזיד, ולפי זה אפשר לומר שכיון שתפקיד הכהנים הוא לרצות עם הידים, אזי הידים מקטרגים משום שעם ידים אלו הרג.

והנה נחלקו הראשונים האם גם בעשה תשובה, וצריך להבין את שורש הענין. ונראה שנחלקו מהו הענין שאין קטגור נעשה סניגור בברכת כהנים. האם הכהן פסול, או שידי פסולות שעמם ביצע את הרצח. שאם נאמר שהאדם פסול מלבד כיון שעשה תשובה הרי נתרצה. אך אם נאמר שידי פסולות, אין התשובה מתקנת את הידים, כיון שלמעשה עם הידים האלו בוצע רצח.

עוד נחלקו הראשונים האם הפסול שכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו הוא אף בשוגג או רק במזיד. ונראה שהיא הנותנת. שאם הוא משום הגברא אין זה אלא במזיד, אך אם נאמר שהוא משום הידים, אף בשוגג סוף סוף ידים אלו הביאו לידי רציחה. והבוחר יבחר.

מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפילה

חס וחלילה לחשוב שהתפילה איננה נענית, הרי מקרא מפורש הוא, מי כה' אלוקינו בכל קראנו אליו. אלא המכוון הוא כך. שיש תפילה שהיא באופן ישיר כביכול לבורא כל העולמים, ויש אופן נוסף שבו התפילה כביכול עולה דרך השער ופועלת את פעולתה. ואף שצורת התפילה היא פנייה ישירה לבורא, אך אופן פעולתה של התפילה הוא שנכנסת דרך השער. ובזמן בית המקדש לא היה קיים מושג שהתפילה איננה פועלת. אך כשחרב בית המקדש, התפילה צריכה להגיע באופן ישיר אל הבורא יתברך. ואז ישנם מקטרגים שמפריעים ומונעים מן התפילה להגיע. ושערי דמעה נראה שהוא מליצה, שהרי כל השערים סגורים, אך בדמעות מגיעים ישר לכסא הכבוד, ואין צורך בשערים.

סכותה בענן לך מעבור תפילה

לכאורה אין זה אלא מליצה, שהענן הוא דבר גשמי. ונראה שהרי מבואר בדף לא. שיש להתפלל עם בית שיש בו חלונות, שראיית השמים בטהרתם מעוררת ליראת שמים. ולכן לא רצה לגזור תענית ביום המעונן שאין בו אפשרות לקבל יראת שמים מראיית השמים.

ואפשר לפרש באון אחר על פי מה ששמעתי מהרב פינקוס זצ"ל שהסיבה שיש עננים בזמן הגשם, אין זה משום שצריך עננים טעונים במטר, אלא שהגשמים הוא גילוי חסדו וכבודו, ולכן יש כביכול מחיצה שעל ידה אפשר להיות נוכחים בזמן הגילוי. והוסיף ואמר שבמכת הברד נאמר שחרט לו חריטה בכותל ואמר שכאשר תגיע השמש ירד ברד, והרי ברד צריך עננים, אך במכת ברד שלא היה בזה גילוי שכונה, אלא עונש להיפרע מן הרשעים, ממילא אין צורך בענן.

נפסקה חומת ברזל

יש לעיין מה ענין חומת ברזל, הרי בדרך כלל חומה עושים מאבנים ומלט ובטון. ונראה שמעלת הברזל הוא שהנוקש עליו משמיע קול, ולזה אמר שנפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, אך אפשר לנקוש עליה ולהשמיע את קולנו, ואז יפתח לנו חריץ בשער להכניס את תפילתנו וזעקתנו. וכל מה שעלינו לעשות הוא לנקוש על שערי תפילה.

הא דמאריך ומעיין בה

רש"י פירש שמעיין בה הינו שמצפה שתעשה בקשתו. וצריך ביאור מה שייך עיין לציפייה. ונראה שיש עיין שמתעכב ומתבונן. והינו התבוננות שלאחר התפילה, הינו שחושב על התפילה - ומחשבתו על התפילה על כרוחך היא שמצפה שתתקיים. מה שאין כן עיין בשעת התפילה הוא התבוננות בעצם התפילה לאומרה כראוי.

כל המאריך בתפילתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב

צריך ביאור, אדרבה משם ראה שאריכות התפילה מועילה לקבלתה. שהרי היה יכול לומר כל המתפלל ומעיין בתפילתו סוף בא לידי כאב לב, ומבואר להדיא שהמאריך הוא סיבה שתתקבל תפילתו. ונראה לומר שהיא הנותנת.

אם רואה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל

צריך ביאור מהו ענין זה לחיזוק הלב שנאמר חזק ויאמץ לבך. ועוד קשה דפשיטא שאם יתפלל יתפלל שוב. הרי יצחק אבינו התפלל במשך שנים רבות על בנים.

ונראה שמדובר על ישועה מיוחדת, שכביכול נענה מן השמים עם תשובה שלילית. ואימוץ הלב פירושו שהלב אינו מתרגש. וכביכול למרות שקיבל תשובה שלילית, איננו מתפעל מן התשובה ואוטם את לבו מלקבל את הרמז הזה, ומתפלל שוב.

ארבעה דברים צריכים חיזוק

פירש רש"י שיתחזק האדם בהם בכל כחו. וצריך לדעת מהו הכח המדובר כאן.

ופירש הגר"א והובא באגרות הגר"ח מוולוז'ין, שכח הוא הנשמה דכך מובא בזהר, מאי בכחך, זהו נשמתא דבר נש. שכאשר האדם מכוון להפעיל את נשמתו, יכול להתגבר מעל מגבלות הגוף.

ונראה לומר עוד, שענין זה שהאדם מתחזק פירושו שאינו מתבונן מה הוא יכול לעשות אלא ניגש בעוז ובגבורה לפעול. וכן נאמר בפסוק חזקו ואמצו אל תיראו ועל תערצו מפניהם. דהינו החיזוק נצרך כאשר על פניו נראה שהאויב יותר חזק.

חיזוק בדרך ארץ

רש"י כתב שצריך להתחזק אומן לאומנותו. וצריך ביאור הרי לכאורה יש למעט בהשתדלות. ונראה שבשלושת הדברים האמורים כאן, אין פרנסה מובטחת, ואין שום מהלך שמוביל להצלחה. הסוחר יכול להיתקע עם סחורה, האומן יכול להיכשל בעבודתו ולא יצליח, וכל שכן במלחמה. ועל זה אמר שבכדי להיות אומן וסוחר, צריך ללכת עם אומץ לב. ורק כך אפשר להצליח. כלומר יש כאן מתכון כיצד להצליח, ומזה נקיש לתורה תפילה ומעשים טובים, שרק אם ניגשים אליהם בכל כוחם אפשר להצליח.

המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפילתו

נראה לומר הטעם בזה, שהרי התפילה מטרתה להחדיר בנו את ההכרה הפשוטה שכל מה שנעשה הכל מאתו יתברך. אם כן צריך לשבת ולהתבונן לאחר התפילה לאלו תובנות הגענו מכוחה.